

Любов СТРУГАНЕЦЬ, Lyubov STRUHANETS

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Україна
Ternopil National Pedagogical University, Ukraine
ORCID: 0000-0001-5611-4494
e-mail: lyubovstruhanets@yahoo.com

Юрій СТРУГАНЕЦЬ, Yuriy STRUHANETS

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ukraine
ORCID: 0000-0002-6571-3912
e-mail: yurastruhanets@gmail.com

Моделювання тематичних кластерів спортивного лексикону сучасної української мови на основі інформаційних технологій

Modeling of the thematic clusters of the sports lexicon of the modern Ukrainian language on the base of information technologies

The article analyzes the peculiarities of modeling the sports lexicon of the Ukrainian language on the basis of author's computer program «Verbarium». This program displays thematic clusters of the Ukrainian language lexicon, in particular such game sports as basketball, volleyball and football at the beginning of the 21st century. «Verbarium» makes it possible to systematize data and model lingual facts according to semantic, taxonomic, formal-structural and functional parameters. The «Semantic Stratification» database represents a multi-level semantic hierarchy of thematic clusters. The «Taxonomy» database explains the taxonomic ranks of the sports lexicon: sports field terms; extra-industry terminological units; terminological commonly used lexical units; nomenclature; professionalism, professional jargon. In the «Formal-Structural Types» database, the lexical unit from the sports field is assigned to one of the groups: words that arose according to word-forming methods typical for the national language; multi-component lexical units; foreign loanwords. The «Functioning» database records the contexts of the use of vocabulary in the special and non-special spheres.

Keywords: Ukrainian language, sports lexicon, vocabulary, terminology, information technologies, semantics, vocabulary functioning

У статті проаналізовано особливості моделювання спортивного лексикону української мови на основі авторської комп'ютерної програми «Verbarium». Ця програма відображає тематичні кластери лексикону української мови, зокрема таких ігрових видів спорту, як баскетбол, волейбол і футбол на початку XXI століття. «Verbarium» дає змогу систематизувати дані та моделювати лінгвальні факти за семантичним, таксономічним, формально-структурним і функціональним параметрами. База даних «Семантична стратифікація» репрезентує багаторівневу семантичну ієрархію тематичних кластерів. База даних «Таксономія» експлікує таксономічні ранги спортивного лексикону: терміни спортивної галузі; екстрагалузові термінологічні одиниці; термінологізовані загальноновживані лексичні одиниці; номенклатуру; професіоналізми, професійний жаргон. У базі даних «Формально-структурні типи» віднесено лексичну одиницю зі спортивної сфери до однієї з груп: слова, які виникли типовими для національної мови словотвірними способами; багатокomпонентні лексичні одиниці; іншомовні запозичення. У базі даних «Функціонування» зафіксовано контексти вживання лексики одиниць у спеціальній і неспеціальній сфері.

Ключові слова: українська мова, спортивний лексикон, лексика, термінологія, інформаційні технології, семантика, функціонування лексики

Лексикон національної мови – динамічна система, яка функціонує за своїми законами. Утвердженню думки про системність лексикону слугувало вчення О. Потебні про слово¹, яке задало вектор розвитку для таких галузей, як лексикологія та семасіологія. В українському мовознавстві продовжили розробляти лексико-семантичну теорію В. Русанівський², Л. Лисиченко³, В. Німчук⁴, О. Тараненко⁵ та ін. Проте у всіх тематичних сегментах лексикону відбуваються динамічні процеси, які необхідно вивчати, зокрема у новій науковій парадигмі. Важливість і своєчасність такої проблематики для студіювання спричинена й тим, що вивчення напрямів змін лексичного складу мови має важливе значення для словникарства.

Мета нашого дослідження – окреслити специфіку моделювання тематичних кластерів спортивного лексикону сучасної української мови на основі інформаційних технологій. Використано комп'ютерну програму «Verbarium», розроблену в Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (автор – Л. Струганець, технічна підтримка Б. Кручака, студента фізико-математичного факультету).

Тематичні групи лексики літературної мови зарубіжні дослідники переважно студіюють у ракурсі семантики і прагматики. Н. Раймер розглядає семантику

¹ А. Потебня, *Мысль и язык*, Київ 1993.

² В. Русанівський, *Структура лексичної і граматичної семантики*, Київ 1988.

³ Л. Лисиченко, *Лексико-семантична система української мови*, Харків 1977.

⁴ В. Німчук, *Давньоруська спадщина в лексиці української мови*, Київ 1992.

⁵ А. Тараненко, *Языковая семантика в ее динамических аспектах (основные семантические процессы)*, Київ 1989.

слів і речень, а також динаміку тематичних множин⁶. Дж. Н. Ліч аналізує лексикон у вимірі прагматики⁷. Колективне дослідження *Зміна парадигм – нові парадокси* присвячено ролі тезаурусів у комп'ютерній лінгвістиці⁸.

З-поміж комплексних студій лексики української мови виокремимо *Зведений словник української мови кінця XVIII–поч. XXI ст.*, у якому „інтегровано реєстри 20 авторитетних словників (тлумачних, орфографічних, перекладних, енциклопедичних тощо) й відтворено історію утвердження кожного слова в системі мови. Кожен рядок *Зведеного словника* – це детальна історія лексикографічного опрацювання слів визначними вітчизняними й зарубіжними словниками”⁹.

Автори колективної монографії *Вплив суспільних змін на розвиток української мови* зазначають:

Увагу дослідників мовної динаміки передусім привертають зміни в номінаційному корпусі мови і це цілком очікувано. Саме він становить той складник системи мови, який найоперативніше „реагує” на зміни в суспільному житті, на соціодинаміку, виявляє лінгводинаміку як спектри нових чи змінених (оновлених) номінаційних одиниць різного походження, формально-семантичної будови, з різними функціонально-стильовими і стилістичними (комунікативно-прагматичними) характеристиками. Крім того, саме одиниці лексикону становлять те осердя, у якому сходяться всі можливі у мові зміни, оскільки саме номінативні одиниці створюють ґрунт і для інших складників мовної діяльності спільноти¹⁰.

Науковці наголошують на труднощах систематизації лексичних множин. В. Левицький першопричиною цього вважає вертикальні (зовнішньомовні) і горизонтальні (внутрішньомовні) зв'язки, які проєктуються на лексико-семантичну систему і створюють сітку парадигматичних відношень між лексемами та значеннями¹¹.

Не можна оминати складності класифікації і термінологічних одиниць. І. Кочан зауважує:

---

⁶ N. Riemer, *The Routledge Handbook of Semantics (Routledge Handbooks in Linguistics) 1st Edition*, London 2015.

⁷ G. Leech, *Principles of Pragmatics*, London 2016.

⁸ *Change of Paradigms – New Paradoxes: Recontextualizing Language and Linguistics*, ed. by J. Daems, E. Zenner et al, Berlin 2015.

⁹ Н. Сніжко, *Зведений словник української мови: джерела і засади укладання* [в:] „Культура слова”, № 83, 2015, с. 90.

¹⁰ *Вплив суспільних змін на розвиток української мови*, відп. ред. Є. Карпіловська, Київ 2018, с. 7–8.

¹¹ В. Левицький, *Семасиология*, Вінниця 2006, с. 207–208.

Системність українських термінів, як й усіх мовних знаків, виявляється у плані вираження і змісту. Для нього характерна системність поняттєвого наповнення термінології. Розглядаючи його, беремо до уваги, що кожне поняття має дві основні характеристики: обсяг і зміст. Обсяг поняття – це клас певних явищ, узагальнених у ньому, а зміст – це сукупність суттєвих ознак цих явищ¹².

Ще одна проблема в моделюванні лексикону – великий обсяг даних. Один із авторів монографії *Літературна норма і мовна практика* С. Чемеркін зазначає: „Комп’ютерні технології... – інструмент для наукових пошуків. Саме такий інструмент уможливив обрахунок та аналіз значних величин”¹³. Наш досвід також підтверджує результативність використання лінгво-інформаційного підходу в лексикологічних студіях. На основі інформаційної системи «Lexika» проаналізовано динаміку лексичних норм ХХ–початку ХХІ століття¹⁴.

Основою для моделювання лексикону за допомогою інформаційних технологій слугує формалізація лінгвального матеріалу. Формальним параметром у нашій студії є лексична одиниця. Новостворена авторська інформаційна система «Verbarium» репрезентує стан лексикону української мови на синхронному зрізі, на початку ХХІ століття. Тематичні об’єкти програми «Verbarium» відображають контент дослідження (початкову, проміжну та результативну інформацію). У програмі «Verbarium» можна зафіксувати різну інформацію про лексичну одиницю та проаналізувати початкові матеріали. **База даних «Слово»** передбачає уведення інформації про лексичну одиницю, систематизацію даних та моделювання за такими параметрами: семантичним, таксономічним, формально-структурним, функціональним (рис. 1). Сам реєстр лексичних одиниць сформовано за алфавітом.

У базі даних **«Семантична стратифікація»** розміщено інформацію про те, до якої сфери мовної картини світу належить лексична одиниця. В основі семантичного моделювання – багаторівнева семантична ієрархія тематичних кластерів. В організації тематичних груп лексики передусім експлікується системність лексичного складу сучасної літературної мови. Під час процедури семантичного моделювання тематичні групи розподіляємо на лексико-семантичні групи (ЛСГ) – „певну кількість слів, що об’єднуються за спільною семантичною ознакою (семантикою), семою, наявною в значенні кожного з них, незалежно від структури самого слова”¹⁵. Саме в ЛСГ виразно видно парадигматичні

¹² І. Кочан, *Терміни з міжнародними компонентами в сучасній українській мові (лексеми на фоно-...-фон(ія))* [в:] „Studia Ucrainica Varsoviensia”, nr 6, 2018, s. 102.

¹³ *Літературна норма і мовна практика*, за ред. С. Єрмоленко, Ніжин 2013, с. 212.

¹⁴ L. Struhanets, *Development of the Ukrainian language word stock of the 20th – beginning of the 21st centuries* [in:] „Annals of the University of Craiova. Series Philology. Linguistics”, ANUL XXXIX, nr 1–2, 2017, s. 409–414.

¹⁵ А. Загнітко, *Сучасний лінгвістичний словник*, Вінниця 2020, с. 118.

зв'язки – родо-видові, синонімічні, антонімічні. Далі ЛСГ класифікуємо (якщо є така змога) на семантичні підгрупи (СП). Окремі СП мають детальніший поділ – семантичні мікрогрупи (СМ).

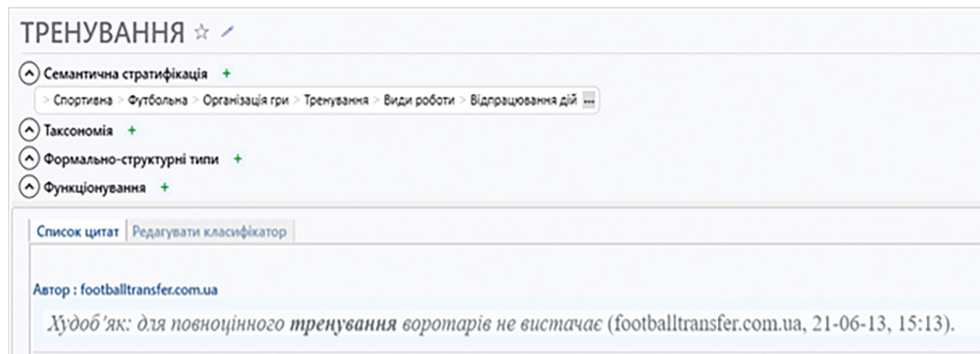

Рис. 1. Інформація про лексичну одиницю *тренування* у базі даних «Слово»

Для прикладу проаналізуємо особливості семантичного моделювання в комп'ютерній програмі «Verbarium» лексику спортивної сфери, зокрема таких ігрових видів спорту, як баскетбол, волейбол і футбол. Цей сегмент лексики сучасної української літературної мови дуже розгалужений за тематичною спрямованістю. Корпус спортивного лексику розкласифіковано на чотири тематичні групи: „Забезпечення гри”, „Організація гри”, „Процес гри”, „Учасники гри” (рис. 2). Лексичні одиниці семантичних множин інвентаризовано з урахуванням структурно-семантичного принципу.

Тематична група „Забезпечення гри” об'єднує три ЛСГ: „Засоби для гри”, „Ігрова форма”, „Інфраструктура стадіону” (із детальнішим поділом окремих ЛСГ). Тематична група спортивного лексику „Організація гри” поділяється на шість ЛСГ: „Тренування”, „Інформаційний супровід”, „Маркетинг і менеджмент”, „Діяльність офіційних спортивних організацій”, „Трофеї та церемонії”, „Медичне обслуговування”, кожна з яких має детальнішу ієрархію. Тематична група „Процес гри” налічує чотири ЛСГ: „Правила гри”, „Тактика”, „Дії під час гри”, „Прийоми

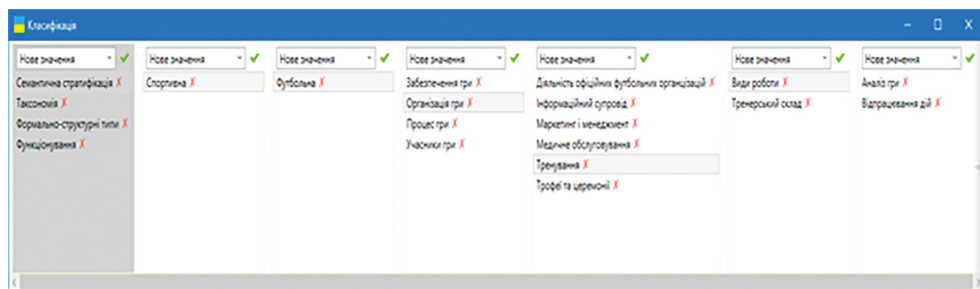

Рис. 2. Рубрика «Спортивна лексика» бази даних «Семантична стратифікація»

з м'ячем" (окремі ЛСГ мають свій поділ). Тематичну групу „Учасники гри” розмежовано на три ЛСГ: „Команди”, „Гравці”, „Судді” (із подальшою ієрархією).

В інформаційній базі «Семантична стратифікація» можна зафіксувати синонімію, антонімію, омонімію, паронімію, тому що кількість характерних ознак лексичної одиниці не лімітована. Мікроконтексти лексичної одиниці вводимо в базу даних «Функціонування». Наприклад, у тематичній групі спортивного лексику «Організація гри» виявлено семантичні ряди. Розгалужена гіперо-гіпонімічна опозиція з гіперонімами *відпрацювання, тренування*:

– у баскетболі: *відпрацювання техніки удару м'яча* (Вправи для відпрацювання техніки удару м'яча по воротах (youtube.com); *відпрацювання техніки ведення м'яча* (Вправи для відпрацювання техніки ведення м'яча у баскетболі (youtube.com); *відпрацювання техніки передачі м'яча* (Вправи для відпрацювання техніки передачі м'яча у баскетболі (youtube.com); *відпрацювання техніки кидка м'яча* (Вправи для відпрацювання техніки кидка м'яча у баскетболі (youtube.com); *відпрацювання кожної деталі* (Будь-яка техніка подачі м'яча в волейболі вимагає: теоретичних знань про особливості її виконання і тривалого практичного **відпрацювання кожної деталі** (sites.google.com); індивідуальне тренування (...у процесі **індивідуального тренування** баскетболіст виконує ті вправи, які найбільше відповідають його індивідуальним особливостям... (repository.ldufk.edu.ua); **дистанційне тренування** (**дистанційне тренування** з баскетболу вдома (youtube.com); додаткові індивідуальні тренування (Андрій Кожем'якін: **додаткові індивідуальні тренування** – моя особиста ініціатива (fbu.ua);

– у волейболі: *відпрацювання подачі* (Волейбол. Відпрацювання подачі (volnovaha-ptu.org.ua); *відпрацювання технічних елементів* (Тренування з волейбольними м'ячами, **відпрацювання технічних елементів**: прийому, гри у захисті та взаємодії в ігровому плані (rofiv.org); *постійні тренування* (Волейбол – це не тільки **постійні тренування** в залі, а і інші види спорту (пунктуація наша – Л. С., Ю. С.) (facebook.com); *тренування волейболістів* (Принципи **тренування волейболістів** (ni.biz.ua); *заняття-тренування для дітей* (З наступного понеділка, 23 травня розпочинаємо вуличні **заняття-тренування для дітей** з баскетболу, волейболу та футболу (firtka.if.ua);

– у футболі: *відпрацювання одинадцятиметрових ударів* (Особливі емоції вирували під час **відпрацювання одинадцятиметрових ударів** (volynpost.com); *відпрацювання стандартних положень* (...в середу ми завжди робимо акцент на **відпрацювання стандартних положень** (fcdynamo.com); *відпрацювання техніки удару м'яча* (Вправи для **відпрацювання техніки удару м'яча по воротах** (youtube.com); *відпрацювання техніки роботи ніг з м'ячем* (Вправи для **відпрацювання техніки роботи ніг з м'ячем** (youtube.com); *футбольне тренування* (Методики **футбольних тренувань дітей 10-12 років** (urok-ua.com); *індивідуальне тренування* (Е. Сассо в своїй книзі „Футбольний тренер” наводить безліч висловлювань італійських фахівців... про користь **індивідуальних**

тренувань (zirka.org.ua); *тренування в загальній групі* (Буяльський відновив *тренування у загальній групі* „Динамо” на зборі в Туреччині (ukrinform.ua); *тренування воротаря* (Спеціальний м'яч для *тренувань воротаря* Uhlsport Reflex Ball (rozetka.com.ua).

Зафіксовано також синонімічні пари: *перехід гравця – трансфер гравця* (Відповідно до Регламенту ФІФА *перехід гравця* в закордонний клуб можливий тільки після того, як гравець досяг 18 років (i.fbu.kiev.ua); Президент „Прометей” підтвердив участь команди в Єврокубку і оголосив про *трансфер экс-гравця НБА* (xsport.ua); *трансферна ціна гравця – трансферна вартість гравця* (Саме завищена *вартість гравця*..., що не відповідала оцінкам його *трансферної ціни*, викликала сумніви в доброчесності клубу, який його продавав (suspilne.media); *Трансферна вартість* Малиновського зменшилась на 10 млн євро (ukrinform.ua). Виявлено і приклади антонімії: *дозвіл на трансфер – заборона на трансфер* («Валенсія» отримала *дозвіл на трансфер* захисника «Реалу» (footballtransfer.com.ua); *Заборона на трансфери* для «Челсі»: у клубі побоюються, що ФІФА посилить покарання (glavcom.ua).

Комп'ютерна програма «Verbarium» дає змогу розмежувати і зафіксувати для подальшого аналізу загальноновживані лексичні одиниці і терміни. **База даних «Таксономія»** репрезентує складну ієрархію номінативних одиниць спортивної сфери. Спортивну лексику, яка функціонує у мові спеціального призначення, кваліфікуємо як спеціальну (чи як фахову) і розподіляємо в інформаційній системі на таксономічні ранги: 1) галузеві терміни; 2) екстрагалузеві терміни; 3) термінологізовані загальноновживані лексичні одиниці; 4) номенклатура; 5) професіоналізми, професійний жаргон (рис. 3)¹⁶.

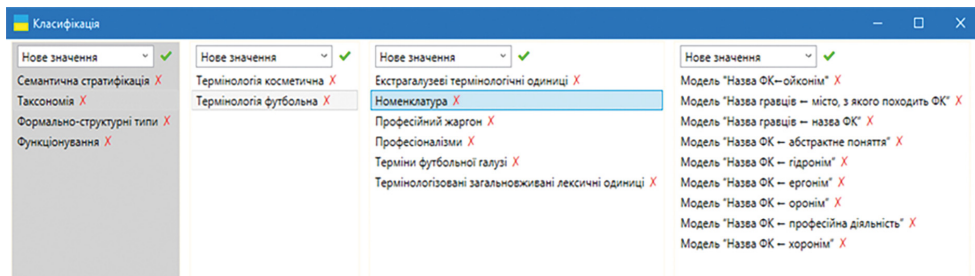

Рис. 3. Рубрики бази даних «Таксономія» (на прикладі футбольної лексики)

1. Галузеві терміни. Термін трактуємо як слово чи словосполучення, яке позначає предмет / поняття галузі, перебуває в системних відношеннях з іншими лексичними одиницями та має чітку дефініцію.

¹⁶ Ю. Струганець, *Футбол у вимірі слова*, Beau Bassin 2018, с. 27–28.

Спортивний термін відповідає головним ознакам терміна, зокрема таким, як номінативність, системність, мовна нормативність, тенденція до однозначності в межах терміносистеми, змістова точність, стилістична нейтральність, дериваційний потенціал, відсутність експресії¹⁷.

Наприклад, до розряду термінів спортивної галузі в інформаційній системі віднесли такі баскетбольні терміни: *блок-шот* (*Шалений епізод від „Дніпра”: блок-шот і данк від Загреби та політ Закурдаєва за межі майданчика* (ua.tribuna.com), *слем-данк* (*Слем-данк від Брендона Боггза на першому місці найкращих моментів минулого тижня у Суперлізі!* (facebook.com), *трипл-дабл* (*Історичний виступ Луки Дончича! Трипл-дабл з 60 очками* (youtube.com), *слем-данк, алей-уп, баззер-бітер* (...один з найдосвідченіших гравців країни Андрій Агафонов звичайними словами розповість про *слем-данки, алей-упи, баззер-бітери* та інші популярні баскетбольні терміни (folga.com.ua).

2. Екстрагалузові терміни. У сучасній українській літературній мові відбувається транспозиція лексичних одиниць на стилістичній шкалі. У спортивному лексиконі спостерігаємо перехід термінів з однієї галузі в іншу з переосмисленням (частковим або повним). Оскільки ігрові види спорту мають характер боротьби, лексичні одиниці часто запозичено з військової сфери, наприклад: *атака, оборона* (*Цей етап характеризується гармонійною наступальною й оборонною потужністю команд, зміцненням взаємозв'язків між атакою та обороною* (repository.ldufk.edu.ua); *напад, захист* (*Аналіз прийомів техніки гри в нападі та захисті* (repository.ldufk.edu.ua) та ін.

Баскетбол, волейбол і футбол – водночас гра і масове видовище, тому до екстрагалузових термінів належать одиниці з театральної сфери: *амплуа* (*Позиції (амплуа) гравців у баскетболі* (sportovets.com.ua); *арена* (*Тільки на одній арені хороше покриття – на Олімпійському* (zahid.espresso.tv); *дебют* (*Як і очікувалося, дебют українців виявився непростим* (volleyball.ua); *дублер* (*У Житомирі дублери „Житичів” здобули перемогу у 2 турі Першості України з волейболу серед чоловіків* (suspilne.media) та ін.

3. Термінологізовані загальноновживані лексичні одиниці. З-поміж різних шляхів використання лексичної „сировини” для формування термінів А. Д'яков, Т. Кияк, З. Куделько виокремлюють першість способу зміни значень звичайних слів¹⁸. Появу термінологічних значень, пов'язаних із спортивним середовищем, на основі загальновідомих слів репрезентують такі лексичні одиниці: *біг* (*Техніка пересування містить у собі біг, стрибки, зупинки, повороти* (vseosvita.ua); *ворота* (*Скандальний гол АІКа у ворота Ворскли* (sportarena.com); *лідер* (*Від*

¹⁷ Ibidem, с. 161.

¹⁸ А. Д'яков, Т. Кияк, З. Куделько, *Основи термінотворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти*, Київ 2000, с. 107.

Мудрика до Зінченка: **лідер** Челсі переходить в Арсенал (sport24.ua); помилка (Дотик до сітки враховується за **помилку** (uba.ua) та ін.

4. Номенклатура. Проблема диференціації терміна і номена як номенклатурного знака досі дискусійна. На думку А. Загнітка, „номенклатура – сукупність назв, вживаних у якій-небудь сфері науки, виробництва тощо для позначення об’єктів”¹⁹. Номенклатура як зв’язна ланка між термінами і власними назвами слугує видовій диференціації об’єктів, що мають тотожне родове найменування. У складі баскетбольної номенклатури частотні номени баскетбольних клубів (БК), гравців, які входять до них. Наприклад, в інформаційній системі «Verbarium» зафіксовано для подальшого аналізу такі моделі: „назва БК ← ойконім” (БК «Запоріжжя» ← м. Запоріжжя); „назва БК ← оронім” (БК «Говерла» ← від гори Говерла), „назва БК ← професійна діяльність” (БК «Будівельник» ← від професії будівельника) та ін.²⁰.

5. Професіоналізми, професійний жаргон. У корпусі одиниць спортивного лексикону велику групу становлять професіоналізми, професійні жаргонізми (або ж сленгізми). Переважають неофіційні назви гравців спортивних клубів. Основні функції, які виконує спортивний жаргон, – емоційно-експресивна та номінативна. Такі лексичні одиниці втрачають локальні соціосеми та пристосовуються до комунікативних інтенцій соціуму, функціонують не тільки в усній мові вболівальників, а й у спеціальній професійній сфері – спортивних програмах, репортажах. В інформаційній системі «Verbarium» зафіксовано професійні жаргонізми баскетболу – *роги, голова* (Якщо коротко, то „**роги**” – це коли два великі гравці виходять на тричкову лінію, ставлять заслони, а гравець із м’ячем вибирає зручний напрямок руху. „**Голова**” – звичайна взаємодія центрального та захисника, який розігрує (folga.com.ua); волейболу – *риба* (Захисний удар в кидку ще називають „**риба**” (naurok.com.ua); зачехлити (Зачехлити – закрити атаку суперника блоком (sportovets.com.ua); футболу – *гірчичник* („**Гірчичник**”, „попередження” і „жовта картка” – це синоніми, що позначають один з видів покарання за порушення правил (1xmatch.com). Широкі контексти функціонування лексичної одиниці також можна зафіксувати у базі даних «Функціонування», як-от:

Сідаючи подивитися футбол в перший раз, глядач раптом чує, що футболіст отримав „гірчичник”. Невже він на поле вийшов з температурою? Своїм здоров’ям футболісти, звичайно, жертвують, але не настільки. „Гірчичник”, „попередження” і „жовта картка” – це синоніми, що позначають один з видів покарання за порушення правил... Повний список ігрових ситуацій, які заслуговують „вручення” жовтої картки, можна прочитати в правилах, але значення має і фактор арбітра. Деякі судді дають боротися і навіть за досить

¹⁹ А. Загнітко, *Op. cit.*, с. 486.

²⁰ Дет. про футбольну номенклатуру див.: Ю. Струганець, *Op. cit.*, с. 55–61.

грубі фоли не карають гравців картками. Особливо високий градус боротьби в Англії (1xmatch.com).

Розлогий контекст дає змогу проаналізувати побудову спортивного дискурсу, особливості використання лексичних номінацій і текстових структур. У наведеному фрагменті спостерігаємо прагматичний потенціал лексичних одиниць „гірчичник”, *температура, здоров’я, градус*.

База даних «Формально-структурні типи» (рис. 4) експлікує належність лексичної одиниці зі спортивної сфери до однієї з множин: 1) слова, утворені типовими словотвірними способами; 2) багатокомпонентні лексичні одиниці; 3) слова, запозичені з інших мов. Спортивний лексикон розкласифіковано за способами українського словотворення із детальнішою градацією (рис. 4). Поділ корпусу одиниць потрібен для здобуття проміжних результатів аналізу, зокрема для з’ясування продуктивності способів творення лексем із спортивною семантикою в окремих тематичних групах. Фіксуємо активність інтернаціональних префіксів, як-от: *анти-* (із семантикою заперечення): *антидопінг, антирекорд, антиреклама*; *супер-* (із семантикою високої оцінки): *суперклуб, суперліга, суперудар*; *дис-* (на позначення протилежного або негативного змісту): *дискваліфікувати, дискваліфікація, дискваліфікований*. Така інформація належить до результативних матеріалів дослідження.

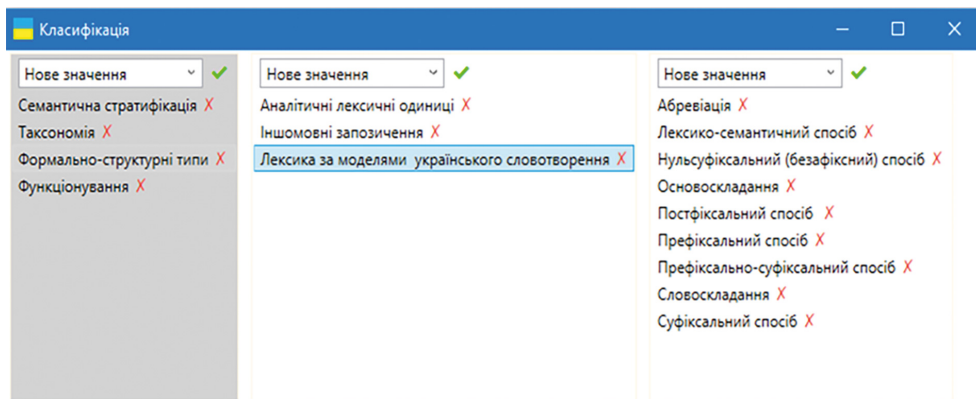

Рис. 4. Рубрики бази даних «Формально-структурні типи» комп’ютерної програми «Verbarium»

У спортивному лексиконі констатуємо високу продуктивність складених найменувань та різноманіття їх моделей, які є можливість зафіксувати у комп’ютерній програмі. Переважають двочленні і тричленні конструкції. Полілексемні номінації (порівняно з термінами-однословами) детальніше окреслюють поняття, передають ієрархічні відношення, які сформувалися у спортивному сегменті мовної практики соціуму: у баскетболі – *переміщення кроком, штрафний кидок, передачі двома руками на місці*; у волейболі – *відведений пас, організований*

блок, відігратися від блоку; у футболі – *прямий пас*, *ближній кут воріт*, *лінія воротарського майданчика* та ін.

У рубриці про іншомовні запозичення можна зазначити для того чи того іншомовізму мову-донора. У волейболі *dig* (від англ. *dig*) – „захисний удар, що виконується в кидку, що піднімає м'яч вгору ударом тильною стороною долоні” (sportovets.com.ua); *флот* (від англ. *float*) – „подача зверху, при якій м'яч летить по плоскій траєкторії, що важко передбачити” (sportovets.com.ua); *ейс* (від англ. *ace*) – „очко, вигране безпосередньо з подачі, коли м'яч доведений до підлоги або відбувся лише один дотик і м'яч пішов в аут” (sportovets.com.ua). Як зазначає І. Кочан, „у наш час питання про запозичення у термінології набуло особливого значення, зважаючи на посилення міжнародного характеру наукових досліджень й активізацію термінів-інтернаціоналізмів”²¹.

Моделювання спортивного лексикону в ракурсі прагматики передбачає концентрацію уваги на стилістичному потенціалі лексики в спеціальній та неспеціальній сферах. У базі даних «Функціонування» (рис. 5) запрограмовано можливості додавати довільну кількість контекстів уживання до кожної лексичної одиниці. Джерельний матеріал систематизовано за рубриками. Кожну рубрику можна структурувати, зокрема до рубрики „Художня мова” додали прізвища письменників. У рубриці „Мова ЗМІ” доцільне розмежування загальноукраїнських та регіональних спортивних видань, каналів, програм.

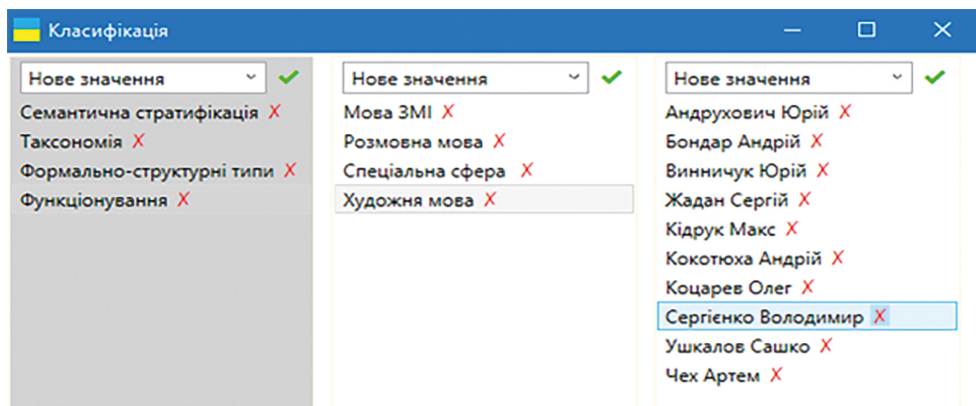

Рис. 5. Рубрики бази даних «Функціонування»

Отже, спортивний лексикон мови – своєрідний макрообраз спорту як поліаспектного соціокультурного явища: гри (у нашому дослідженні баскетболу, волейболу і футболу), масового видовища, видів спорту як сфери бізнесу і засобу впливу. Загалом моделювання тематичних кластерів лексикону сучасної української мови на основі інформаційних технологій дає змогу систематизувати

²¹ І. Кочан, *Ор. cit.*, с. 99.

лінгвальні і соціолінгвальні факти, експлікувати розвиток різних сфер лінгво-соціуму: матеріальної і духовної. На кожному синхронному зрізі літературної мови вивчення лексики належить до першорядних наукових завдань, тому проблематика потребує перманентних студій.

LITERATURA / REFERENCES

- Вплив суспільних змін на розвиток української мови, відп. ред. Є. Карпіловська, Київ 2018. [*Vpliv suspil'nih zmin na rozvitok ukraïns'koï movi*, vidp. red. Ê. Karpilovs'ka, Kiïv 2018.]
- Д'яков А., Кияк Т., Куделько З., *Основи термінотворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти*, Київ 2000. [D'âkov A., Kiâk T., Kudel'ko Z., *Osnovi terminotvorennâ: Semantični ta sociolingvistični aspekti*, Kiïv 2000.]
- Загнітко А., *Сучасний лінгвістичний словник*, Вінниця 2020. [Zagnitko A., *Sučasnij lingvističnij slovnik*, Vinnicâ 2020.]
- Кочан І., *Терміни з міжнародними компонентами в сучасній українській мові (лексему на фоно-...-фон(ія))* [в:] „*Studia Ucrainica Varsoviensia*”, nr 6, 2018. [Kočan Ī., *Termini z mižnarodnimi komponentami v sučasnij ukraïns'kij movi (leksemi na fono-...-fon(iâ))* [v:] „*Studia Ucrainica Varsoviensia*”, nr 6, 2018.]
- Левицкий В., *Семасиология*, Винница 2006. [Levickij V., *Semasiologiâ*, Vinnica 2006.]
- Лисиченко Л., *Лексико-семантична система української мови*, Харків 1977. [Lisičenko L., *Leksiko-semantična sistema ukraïns'koï movi*, Harkiv 1977.]
- Літературна норма і мовна практика, за ред. С. Єрмоленко, Ніжин 2013. [*Literaturna norma i movna praktika*, za red. S. Êrmolenko, Nižin 2013.]
- Німчук В., *Давньоруська спадщина в лексичі української мови*, Київ 1992. [Nimčuk V., *Dav'n'orus'ka spadšina v leksičî ukraïns'koï movi*, Kiïv 1992.]
- Потебня А., *Мысль и язык*, Київ 1993. [Potebnâ A., *Mysl' i âzyk*, Kiïv 1993.]
- Русанівський В., *Структура лексичної і граматичної семантики*, Київ 1988. [Rusaniv'skij V., *Struktura leksičnoï i gramatičnoï semantiki*, Kiïv 1988.]
- Сніжко Н., *Зведений словник української мови: джерела і засади укладання* [в:] „*Культура слова*”, № 83, 2015. [Snižko N., *Zvedenij slovnik ukraïns'koï movi: džerela i zasadi ukladannâ* [v:] „*Kul'tura slova*”, № 83, 2015.]
- Струганець Ю., *Футбол у вимірі слова*, Beau Bassin 2018. [Struganec' Ū., *Futbol u vimîri slova*, Beau Bassin 2018.]
- Тараненко А., *Языковая семантика в ее динамических аспектах (основные семантические процессы)*, Київ 1989. [Taranenko A., *Âzykovaâ semantika v ee dinamičeskih aspektah (osnovnye semantičeskie processy)*, Kiïv 1989.]
- Change of Paradigms – New Paradoxes: Recontextualizing Language and Linguistics*, ed. by J. Daems, E. Zenner et al, Berlin 2015.
- Leech G., *Principles of Pragmatics*, London 2016.
- Riemer N., *The Routledge Handbook of Semantics (Routledge Handbooks in Linguistics) 1st Edition*, London 2015.

Struhanets L., *Development of the Ukrainian language word stock of the 20th–beginning of the 21st centuries* [in:] „Annals of the University of Craiova. Series Philology. Linguistics”. ANUL XXXIX, nr 1–2, 2017.

Струганець Любов – доктор філологічних наук, професор кафедри української мови та методики її навчання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Струганець Юрій – кандидат філологічних наук, докторант кафедри загального та германського мовознавства Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.